

NAJZNAČAJNIJA PEDAGOŠKA I METODIČKA UPORIŠTA UKLJUČIVANJA DJECE SA POSEBNIM POTREBAMA U PREDŠKOLSKE GRUPE

Nemanja Mitrić, Nora Gligorević

Pedagoški fakultet u Bijeljini

Rezime: Inkluzivno obrazovanje se razvija kao značajan pokret koji, današnjoj teoriji i praksi, treba omogućiti ravnopravno uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u predškolske grupe. Ovaj vid obrazovanja u sebi podrazumijeva podučavanje sve djece, bez obzira na njihove smetnje, fizičke ili psihičke prirode. Problem istraživanja koji je prikazan u radu ogleda se u činjenici da svako dijete ima određene potencijale i da treba dati šansu djetetu sa posebnim potrebama da napreduje, u skladu sa svojim mogućnostima. Ovo predstavlja „pedagoški optimizam” kojeg je naglasio H. Gardner u svojoj teoriji višestrukih sposobnosti. Podstaknuti tom idejom, autori su postavili cilj istraživanja: da otkriju sposobnosti djece sa posebnim potrebama i, u skladu sa tim, mogućnosti njihovog daljeg napredovanja. Zbog prirode, predmeta, cilja i hipoteza istraživanja, korišćena je deskriptivna (servej) metoda, kao i tehnika posmatranja, uz pomoć protokola posmatranja, sačinjenog tako da se dječije sposobnosti posmatraju kroz prizmu Gardnerove teorije.

Rezultati do kojih su autori došli potvrđuju postavljenu hipotezu – da djeca sa posebnim potrebama imaju određene sposobnosti i da se te sposobnosti daljim radom mogu dovesti do višeg nivoa. Istraživanje je pomoglo da se otkrije skriveni dječiji potencijal, jer je to jedini da se pomogne djeci da savladaju smetnje i fokusiraju se na ono u čemu su najbolji. U radu je posebno istaknuta opasnost da se, pretjeranim naglašavanjem specifične smetnje, zanemaruje veliki broj očuvanih potencijala koje dijete sa posebnim potrebama realno posjeduje.

Ključne riječi: djeca sa posebnim potrebama, pedagoški optimizam, Gardnerova teorija višestrukih sposobnosti, inkluzivno obrazovanje.

UVOD

Inkluzija je širok pojam i trebalo bi da dovede do mnogih promjena, kako u vrtićima i školama, tako i u društvenom životu sredine. Za rad sa djecom s posebnim potrebama, vaspitači treba da steknu nova znanja i vještine u oblasti inkluzivnog obrazovanja, kako bi, na pravi način, mogli da postupe u slučaju da u grupi imaju jedno ili više djece kojima je potrebna dodatna podrška. Iz ovog slijedi da je neminovno da inkluzija traži nove i značajnije kompetencije od vaspitača, stručnih saradnika, pedagoga, djece pa i njihovih roditelja, ali, kada ovo pogledamo sa humane strane, svi oni rade za dobrobit onih kojima je potrebna pomoć. Važno je da obrazovanje na svim nivoima polazi od djeteta i njegovih potreba. Ovo se posebno odnosi na inkluzivno obrazovanje, koje podrazumijeva da je dijete u centru pažnje vaspitača, uz primjenu programa koji je prilagođen djetetu, a ne obrnuto. Rad sa djecom s posebnim obrazovnim potrebama ne podrazumijeva radikalne promjene ili drugačije pristupe, kao što se to inače misli. Vaspitaču je neophodna pomoć specijalnog pedagoga, odnosno individualni rad sa svakim pojedinačnim djetetom, u skladu sa smetnjama u razvoju koje dijete ima.

Iz navedenog proističe cilj istraživanja, odnosno funkcionalna dijagnoza, koja podrazumijeva otkrivanje i prepoznavanje određenih očuvanih sposobnosti kod djece s posebnim potrebama. Vodeći se Gardnerevom teorijom o višestrukim sposobnostima po kojoj svaka osoba ima izraženu jednu ili više sposobnosti, namjera autora je da istraži i da pronade da li kod djece kojima je potrebna posebna pomoć u vaspitanju i obrazovanju, postoje očuvane sposobnosti koje se daljim radom mogu razvijati.

1. Pojam inkluzije

Tragajući za definicijom inkluzije nailazimo na različite pristupe i različita definisanja. „Definicije idu od određenja da je inkluzija samo jedan aspekt društvene ravnopravnosti, demokratije i participacije. Postoji niz definicija inkluzije fokusiranih na osiguravanje uključivanja djece sa posebnim potrebama u društveni život i školsko okruženje“ (Cerić, Alić, 2005, 30, prema Suzić, 2008, 10).

„Inkluzija kao proces uključivanja djece sa posebnim potrebama u redovne škole i ukupni društveni život, predstavlja najčešći pojmovni kontekst shvatanja inkluzije, ali i najuži. Radi se o obezbjeđivanju humanih pretpostavki za adekvatno uključivanje djece sa

posebnim potrebama u nastavu redovnih odjeljenja, opšte obrazovnih i stručnih škola kao i o uključivanju djece u cjelokupan društveni život“ (Suzić, 2008, 11).

O inkluziji su govorili i mnogi drugi, pa ćemo tako izdvojiti mišljenje Hatibovića i Salihovića, koji o inkluziji kažu: „Inkluzija se nikako ne odnosi samo na djecu s posebnim potrebama, već na sve one koji su na neki način drugačiji ili su diskriminirani. Razlog diskriminacije može biti pripadnost etničkoj grupi ili religiji, različita kultura, jezik, boja kože, socioekonomski status i dr. Pored navedenih grupa djece spominju se još i djeca koja su žrtve nasilja, djeca bez jednog ili oba roditelja, djeca čiji su se roditelji odali porocima (alkohol, narkotici, kocka), djeca sa specifičnim razvojnim poremećajima, psihoza razvojnog doba, poremećaji raspoloženja (afektivni poremećaji), razvojne disharmonije, poremećaji (teškoća) prilagođavanja, zlostavljanje i zanemarivanje djece, zloupotreba supstancija, suicidnost u razvojnog periodu, poremećaji ishrane, poremećaji spavanja, internacionalne klasifikacije epileptičnih napada, ali i talentovana i nadarena djeca, djeca sa specifičnim potrebama u razvoju, djeca povratnici, djeca iz nepotpunih porodica i djeca iz manjinskih grupa” (Hatibović, Salihović, 2004, prema Tomić, R. 2007, 119).

Pored ovih definicija inkluzije domaćih autora, navešćemo i mišljenje i definiciju jednog stranog autora, pa tako izdvajamo sljedeću definiciju: „Inkluzivno obrazovanje usmjereno je na obezbjeđivanje pristupa svoj djeci odgovarajućem, relevantnom, dostupnom i učinkovitom obrazovanju u okviru njihove zajednice. Ovo obrazovanje počinje u obiteljskom domu, i uključuje formalne, neformalne i sve oblike obrazovnih inicijativa u zajednici” (Stubs, 1998.).

1.1. Humani uslovi inkluzije

Uključivanje predškolske djece sa posebnim potrebama u predškolske grupe, zahtijeva ispunjavanje niza neopohodnih humanih uslova i pretpostavki. Suzić izdvaja pet najvažnijih humanih pretpostavki inkluzije.

1. Djeca s posebnim potrebama treba da dobiju više nego u specijalnim školama, pretpostavka se odnosi na to, da nije humano uskratiti djetetu dodatna pomagala ili pomoć specijalnog pedagoga. Vaspitači treba da su pripremljeni za rad sa ovakvom djecom, treba da su upućeni koliko znači pažnja toj djeci.

2. Koliko je važno da dijete sa posebnim potrebama dobije dovoljno, toliko je važno da ostala djeca u grupi ne budu zapostavljena. Ovaj uslov možemo ostvariti tako, što će vaspitaču pomagati specijalni pedagog.

3. Djeca, roditelji i vaspitači treba da prihvate djecu sa posebnim potrebama. „Stvaranje klime među djecom u razredu da prihvate dijete sa posebnim potrebama vrlo je suptilan posao i zavisi prvenstveno od vaspitača, njegove stručne osposobljenosti i pedagoško-psiholoških kompetencije, a posebno od senzibiliteta za karakteristike i razvojne potrebe ove djece“ (Suzić, 2008, 26). Vaspitač ne smije ni da pretjera u sažaljevanju djece sa posebnim potrebama, jer tako stvara još goru situaciju, koja je pogubna za dijete sa posebnim potrebama.

4. Nužno je stvoriti sve potrebne kadrovske, materijalne i organizacione pretpostavke za uključivanje djece sa posebnim potrebama u grupe. Kao što smo već napomenuli redovnom vaspitaču koji radi sa djecom s posebnim potrebama treba da pomaže specijalni pedagog. Pored kadrovske od velikog značaja su i materijalne pretpostavke. One se ogledaju u dodatnim aparatima, sredstvima i pomagalicama koje su potrebne djeci sa posebnim potrebama. Npr. dijete koje slabovidi, da bi moglo čitati, treba knjige koje su pisane Brajevim pismom. Organizacione pretpostavke uključivanja djece sa posebnim potrebama, podrazumijevaju bolju organizaciju i planiranje aktivnosti. Vaspitač treba da ima pripremljen individualni plan za dijete sa posebnim potrebama, koji je naravno neprimjetno različit od standardnog plana rada.

5. Treba predvidjeti sve rizike i spriječiti neželjene posljedice. Najveći rizik se ogleda u tome, što vaspitači i obrazovni radnici nisu pripremljeni za rad sa djecom kojoj je potrebna dodatna podrška.

1.2. Principi inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja

Principi inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja su specifični principi u odnosu na sve druge principe, i ako imaju sve odlike normalnih pedagoških principa, oni su prilagođeni za djecu sa posebnim potrebama.

Suzić u svom radu daje sljedeću podjelu principa inkluzije:

1. Princip socijalne prihvaćenosti i podrške
2. Princip rane prevencije i rehabilitacije

3. Princip individualizacije
4. Princip funkcionalnog razvijanja sposobnosti
5. Princip stimulacije i kompenzacije.

Princip socijalne prihvaćenosti i podrške

Socijalna prihvaćenost i podrška, glavni je faktor normalnog razvoja. Posebno kada je riječ o djeci sa posebnim potrebama. Ona treba da su uključena u rad i da se osjećaju kao ravnopravni članovi grupe. Istraživanja su pokazala da su djeca sa posebnim potrebama često naučena na bespomoćnost i socijalnu inferiornost. „Naučena bespomoćnost se odnosi na prethodno iskustvo osobe izvedeno iz situacije u kojima je osoba spoznala da ne može sama sebi pomoći, da je bespomoćna, odnosno da problem ne može riješiti ili svoje potrebe zadovoljiti bez pomoću druge osobe ili drugih osoba“ (Suzić, 2008, 46). Socijalno inferiorna osoba se stvara kada roditelji i okolina prave od djeteta nesposobnu osobu, sve mu donose „na gotovo“ misleći da mu pomažu, ali, u stvari, stvaraju još veći problem, stvaraju kod djeteta osjećaj nelagode i nepoštovanja samog sebe i svojih kvaliteta.

Princip rane prevencije i rehabilitacije

Rana prevencija i dijagnostikovanje problema je od ključnog značaja za dalji razvoj djeteta, što se prije otkrije problem, to su veće šanse da dijete nauči da prevazilazi date probleme. Kada govorimo o principu rane prevencije i rehabilitacije pod tim podrazumijevamo da je poželjno da se problem što ranije i otkrije i ako je moguće, a jeste sigurno, liječi, i samim tim, smanji hendikep djeteta. Od velike važnosti je da se stvori partnerstvo sa porodicom, pa tako, čim vaspitači uoče neki mogući problem, dijete treba svestrano pregledati, kako bi se utvrdilo da li postoje razvojni problemi.

Princip individualizacije

Svako dijete je jedinstveno, ma koliko ono ličilo na svoje vršnjake, ono ima neke svoje mane i vrline. Naročito kada govorimo o djeci sa posebnim potrebama, oni su često individue kojima je potrebna pomoć. Individualizacija je human proces, u kojem vaspitač treba da upozna svako dijete, da mu pomogne da pronađe sebe. Individualizacija je podrška djetetu, jer su djeca sa posebnim potrebama često svjesna da su drugačija od drugih, da ne mogu sve stvari da rade isto kao i drugi, te se zbog toga boje osude vršnjaka. Vaspitači treba da budu tu, da pokažu i pronađu pravi put kojim će to dijete ići, i da ga nauče da svako ima nešto

posebno, pa vjerovatno i ono nešto radi što ne može niko drugi. Na taj način ohrabruju dijete, da se bori za svoje želje.

Princip funkcionalnog razvijanja sposobnosti

Na osnovu ovog principa formirane su i osnovne ideje ovog našeg istraživanje. Zadatak je da kod djece sa posebnim potrebama, otkrijemo neke skrivene sposobnosti. Vodimo se Gardnerovom teorijom o višestrukim sposobnostima, koja govori da svaka osoba ima neku sposobnost bolje razvijenu. Tako i ovaj princip nalaže, pa se pod terminom funkcionalno razvijanje sposobnosti podrazumijeva, da se date sposobnosti razvijaju putem njihovog stavljanja u funkciju. Pa tako npr. ako smo kod djeteta otkrili dar za crtanje ili pjevanje, da se što više fokusiramo ka tome. Putem veće primjene i svakodnevnog vježbanja dijete svoje sposobnosti može da razvije do svog maksimuma. Sa ovim principom lako ćemo proći teškoće oko prilagođavanja plana i programa za ovu djecu, za njih treba da postoji poseban plan i program, kako bi oni dostigli svoj maksimum u onome u čemu su uspješni.

Princip stimulacije i kompenzacije

Ovaj princip u širem kontekstu pripada problemima motivacije. Kao što znamo postoje unutrašnja i spoljašnja motivacija. Unutrašnja motivacija je mnogo važnija, ali ne smijemo da zanemarimo ni spoljašnju, jer i ona je značajna u razvoju djeteta. Vaspitač treba da bude sposoban i dobro da upozna dijete sa posebnim potrebama, kako bi otkrio kako i čime može motivisati dijete. Sa tim dolazimo u sferu onoga što istražujemo, ako uspijemo da dođemo do pozitivnih rezultata i da otkrijemo neke skrivene sposobnosti kod djeteta sa posebnim potrebama, vaspitači će lakše moći da uvide čime i kako će moći motivisati dijete.

1.4. Značaj rane inkluzije

Rana inkluzija djece sa posebnim potrebama od velikog je značaja za cjelokupan proces uključivanja djece sa posebnim potrebama u njihovu socijalnu i društvenu sredinu, te utiče na njihova postignuća u području vaspitanja i obrazovanja.

Rana inkluzija podrazumjeva uključivanje djece u ustanove predškolskog vaspitanja i obrazovanja, na način, da u navedenim institucijama dobijaju onaj nivo podrške koji im je neophodan. Podrazumijeva ranu intervenciju i podsticanje razvoja u područjima u kojima zaostaju, što daje za rezultat u kasnijem dobu lakše snalaženje u svakodnevnom životu. Djeca

sa posebnim potrebama, uključivanjem u redovne vaspitno-obrazovne ustanove i dobijanjem podrške još u predškolskom periodu, daju bolje rezultate tokom inkluzije u osnovnim školama, nivo prethodno usvojenih znanja i vještina je napredniji u odnosu na onu djecu sa posebnim potrebama koja nisu bila uključena u bilo koji vid predškolskog vaspitanja i obrazovanja zajedno sa svojim vršnjacima.

Djeca sa posebnim potrebama, ukoliko se u predškolskom periodu uključuju u **redovne** vrtiće, dobijaju ranije iskustva komunikacije sa svojim vršnjacima, uče pravila ponašanja u svojoj socijalnoj sredini te im je znatno lakše da se adaptiraju na osnovnu školu. S druge strane, vršnjaci djece sa posebnim potrebama, njihovi roditelji i šira društvena zajednica, dosta ranije saznaju o potrebama, ali i mogućnostima djece sa posebnim potrebama, te, na taj način doprinose kvalitetnijoj sveukupnoj inkluziji.

1.5. Funkcionalna klasifikacija sposobnosti djece sa posebnim potrebama

Funkcionalna klasifikacija sposobnosti podrazumijeva da svakom djetetu možemo odrediti na kojem se nivou nalaze njegove sposobnosti (likovne, muzičke, verbalne itd.). Ovakav način kategorisanja djece sa posebnim potrebama, dovodi do daleko boljih rezultata.

„Ako primjenimo funkcionalnu dijagnostiku za sposobnost djeteta sa posebnim potrebama, imaćemo mogućnost da pratimo kako se saniraju onesposobljenja i hendikepi a i kako se razvijaju ili koriste ostale sposobnosti. Na ovaj način ćemo imati redovno praćenje djece sa posebnim potrebama i mogućnost da program njihove obuke prilagodimo napredovanju i funkcionalnom stanju potrebe te djece“ (Suzić, 2008, 34).

Funkcionalna klasifikacija sposobnosti je dobra za svako dijete ne samo za djecu sa posebnim potrebama, jer na taj način djeca spoznaju za šta su sposobna. Da bismo izvršili humanu klasifikaciju sposobnosti moramo da riješimo dva ključna problema kategorizacije. Prvi problem kategorizacije je taj što se jednom uspostavljena dijagnoza nikada ne mijenja. To jeste tačno, ali zato koristimo funkcionalnu klasifikaciju sposobnosti, koja će pomoći djetetu da prebrodi sve probleme, tako što će raditi ono što najbolje umije. Drugi problem kategorizacije je taj što su zanemarene prednosti koje dijete ima, u prvi plan se dijagnostifikuje nesposobnost, a sposobnosti se ostavljaju po strani. Funkcionalna klasifikacije ove probleme rješava, jer ona na human način sposobnosti djeteta stavlja na prvo mjesto. Funkcionalne sposobnosti u svojoj osnovi imaju Gardnerovu teoriju višestrukih sposobnosti.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Problem ovog istraživanja je da djeci sa posebnim potrebama, omogućimo da rade ono u čemu su najbolja. Često su njihovi talenti neprimjetni od strane drugih, na prvo mjesto stavljaju njihov hendikep, i ako nesvjesno, polako od djeteta prave ličnost koja ništa sama ne može da uradi. Najznačajnija pedagoška i metodička uporišta uključivanja djece sa posebnim potrebama, predstavljaju osnovu ovog rada. Problem koji smo predstavili pred nas je izuzetno aktuelan i potrebno je izvršiti više ovakvih istraživanja kako bi se dobilo pravo stanje o djeci sa posebnim potrebama i njihovim skrivenim talentima i sposobnostima. Na osnovu postavljenog problema, za predmet našeg istraživanja izdvojili smo posmatranje sposobnosti djece sa posebnim potrebama, i njihovu funkcionalnu klasifikaciju. Kako bismo došli do potrebnih podataka o djeci, treba da se uradi istraživanja koje je zasnovano na protokolu posmatranja, koje će nam dati tačne podatke o tome koje sposobnosti djeca posjeduju. Pored protokola ovo istraživanja podrazumijeva i ispitivanje stavova roditelja i vaspitača o djeci koja su ušla u okvir protokola. Istraživanje ima za cilj da otkrije sposobnosti kod djece sa posebnim potrebama i mogućnost njihovog daljeg korištenja i napredovanja. Na osnovu datog cilja istraživanja, možemo da damo sledeću hipotezu: Djeca sa posebnim potrebama imaju određene sposobnosti, koje se daljim radom i trudom mogu podići na viši nivo. Zbog prirode, predmeta, cilja i hipoteza istraživanja, korišćena je deskriptivna (servej) metoda, kao i tehnika posmatranja, uz pomoć protokola posmatranja, sačinjenog tako da se dječije sposobnosti posmatraju kroz prizmu Gardnerove teorije. Populaciju istraživanja su činila djeca koja imaju određene vidove posebnih potreba. U našem istraživanju uzorak su činila djeca iz jednog vrtića i jedne socijalne ustanove. Broj djece koja su ušla u okvir istraživanja je osam, od toga šest dječaka, dvije djevojčice, uzrasta od tri do šest godina. Istraživanje je realizovano tokom maja i juna 2013. godine, jednim djelom u vrtiću „Čika Jova Zmaj“ u Bijeljini, a jednim u Kumboru u kampu za djecu sa posebnim potrebama. Istraživanje je bilo anonimno. Tokom obrade podataka pristupili smo individualno analizi svakog protokola.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem uspjeli smo da otkrijemo skrivene sposobnosti djece sa posebnim potrebama, otkrili smo nešto što ni ona sama nisu bila svjesna da mogu. Na taj način pomoći

ćemo djeci da prevaziđu probleme i da se fokusiraju na ono u čemu su najbolji. U daljem tekstu predstavimo kroz niz grafikona i analiza do čega su autori u ovom istraživanju stigli.

Dječak M. ima 5 godina i kod njega je ustanovljeno da ima određene emocionalne probleme, koji se manifestuju brzim i naglim preokretom raspoloženja. Promjene raspoloženja su drastične, pa tako često utiče i na ostalu djecu u njegovom društvu.

Tabela 1. Izvod iz protokola posmatranja dječaka M. (5 god.)

Tvrdnje:	
Spretno trči, mijenjajući brzo pravac kretanja.	X
Živahno je i ratoborno.	X
Voli sportske aktivnosti.	X
Spretno obavlja sve fizičke vježbe, bez izbjegavanja nekih.	X
Teško mu je sjediti samo na jednom mjestu.	
Veći dio vremena voli da provodi na otvorenom .	X
Uživa u pokretnim igrama.	X
Spretno je u raznim plesovima .	
Voli ekstremnije igre na otvorenom: skakanje, penjanje, tobogan itd.	X

Po urađenom posmatranju ustanovili smo da dječak M. ima predispozicije prema tjelesno-kinestetičkim sposobnostima, on posjeduje 7/9 navedenih ajtema, što nam daje nagovještaj da ima određene predispozicije prema tjelesno-kinestetičkim sposobnostima, koje bi se uspješno mogle iskoristiti kako bi doveli do poboljšanja njegovog stanja.

Dječak V. ima 6 godina (u vrtić ide 4 god.), i nema tačno određenu dijagnozu. Primjetne su kombinovane smetnje u razvoju. Teže izgovara riječi i formira rečenice, izuzetno plašljiv, nestabilan emocionalno, raspoloženje oscilira, lako prihvata djecu i odrasle. Dječak je veoma napredovao u grupi, ali se i dalje može raditi na razvijanju svih aspekata razvoja. U ovom uzrastu dijete sa ovakvim problemom ne predstavlja veliko opterećenje za grupu.

Tabela 2. Izvod iz protokola posmatranja dječaka V. (6 god.)

Tvrdnje:	
Ima ugodan glas.	
Pjeva čisto i precizno, bez falširanja.	X
Voli da sluša muziku, uživa u njoj.	X
Svira jedan muzički instrument .	
Često pjevuši neku melodiju kada se igra.	X
Jednim slušanjem, može da ponovi melodiju.	X
Lako pamti riječi pjesme .	X
Voli i uživa u muzičkim predstavama .	X
Voli da imitira i glumi.	X

Po urađenom protokolu posmatranja uočili smo da dječak V. ima veoma izraženu muzičko-ritmičku inteligenciju, na koju se nije obraćala pažnja dok se nije uradio protokol. Pored muzičko-ritmičke sposobnosti, vaspitačice su otkrile da dječak V. veoma nadaren za glumu, čak se toliko uživa u ulogu, da u potpunosti doživljava lik koji glumi.

Djevojčica K. (5 godina) je tiha i povučena ima problem sa mokrenjem. Često ne može da se kontroliše i to ne tokom spavanja nego u toku dnevnih aktivnosti. Kao da ne smije da kaže da joj se ide u toalet. Vidno je primjetan strah kod djevojčice, da li taj strah nosi iz kuće ili je nešto drugo u pitanju to se sa sigurnošću ne može reći, ali jednostavno djevojčica ima nekih emocionalnih problema. Nema mnogo prijatelja, najviše se druži sa dječakom B. koji je mentalno zaostao u njemu pronalazi pravog prijatelja.

Tabela 3. Izvod iz protokola posmatranja djevojčice K.

Tvrdnje:	
Crteži su precizni i sa tačnim linijama.	X
Koristi lijepo spektr boja u svojim crtežima .	X
Crta sa dosta detalja.	X
Uspješno se izražava modelovanjem.	
Lako prepoznamo ono što je dijete nacrtalo ili napravilo.	X
Ima žive vizuelne predstava određenih pojava.	X

Voli da pravi konstrukcije.	
Voli da posmatra ilustrovane knjige.	X
Voli da rješava slagalice, lavirinte i druge vizuelne igre.	X

Tokom posmatranja djevojčice uočili smo da ona ima vizuelno-prostorne sposobnosti, 7/9 ajtema je dovoljno da sa sigurnošću kažemo da je ova djevojčica darovita za crtanje i slikanje. Njeni crteži obiluju sa dosta detalja i više boja.

Dječak M. ima 5 godina i on je kategorizovan kao mentalno zaostalo dijete sa koeficijentom ineteligencije 60, što nam govori da je kategoriji lake mentalne zaostalosti. Ovo je dijete koje je veoma živo i aktivno, tako je i protokol pokazao, najbolje rezultate postigao ja u tjelesno-kinestetičkim sposobnostima. Ovo dijete je veoma socijalizovano i uključeno u grupu, najviše voli da se igra u grupi.

Tabela 4. Izvod iz protokola posmatranja dječaka M. (5 god.)

Tvrdnje:	
Spretno trči, mijenjajući brzo pravac kretanja.	X
Živahno je i ratoborno .	X
Voli sportske aktivnosti .	X
Spretno obavlja sve fizičke vježbe, bez izbjegavanja nekih.	X
Teško mu je sjediti samo na jednom mjestu.	X
Veći dio vremena voli da provodi na otvorenom .	X
Uživa u pokretnim igrama.	X
Spretno je u raznim plesovima.	
Voli ekstremnije igre na otvorenom: skakanje, penjanje, tobogan itd.	X

Na osnovu tabele 4. možemo da vidimo da dječak posjeduje 8/9 ajtema, što nam govori da je kod njega izražena ova sposobnosti, koja će daljim vježbanjem biti usavršena do maksimuma. Vaspitači i roditelji treba da ovo dijete forsiraju da se što više bavi fizičkom aktivnošću, jer smo tokom posmatranja primijetili da se ono osjeća sretnije i vedrije kada je u

pokretu. Fizička aktivnost je zaslužna za vedro razmišljanje ovog djeteta, dok je u pokretu nikada niko ne bi rekao da je ovo dijete mentalno zaostalo.

Dječak N. koji ima 5 godina i klasifikovan je kao mentalno zaostalo dijete sa koeficijentom inteligencije 45 i kome je potrebna pomoć, on ne može sam da opstane. Teško se uključuje u grupu, ne razumije igre koje se ostala djeca igraju i često biva tužno. Veći dio vremena provodi sam i sa svojim igračkama. Tokom posmatranja nismo mogli da primijetimo nijednu sposobnost kod ovoga djeteta. Ponekad se zna igrati sam mnogo više vremena nego ostala djeca. Ostala djeca ga zovu da se igra sa njim, ali on i ako počne, ne razumije kako se igra i onda se ostala djeca ljute na njega, jer im kvari igru, posle toga on se sam povuče i tada se osjeća tužno. Ovom djetetu je potrebno dosta pažnje i dobra socijalizacija i njege a i njegove okoline.

Vesela djevojčica M. koja je vedra i raspoložena, željna druženja i zabave. Ona sasvim normalno živi sa Daunovim sindromom, okolina je prihvatila tako da uopšte ne primijete njene probleme. Svi su uvijek spremni da joj odgovore na svako pitanje. Tokom posmatranja mogli smo da primijetimo da ima sklonosti ka verbalno-lingvističkim sposobnostima. Na posmatranju imala je 6/9 ajtema, što nam govori da se njene sposobnosti pravilno razvijaju i pored verbalnih sposobnosti ona je jedno aktivno dijete, koliko joj njene mogućnosti dozvoljavaju.

Tabela 5. Izvod iz protokola posmatranja djevojčice M.

Tvrdnje:	
Voli da sluša priče.	X
Uživa u igrama riječi: anagrami, rebusi i sl.	
Brže napreduje u razvoju govora.	X
Duhovito je i priča smiješne priče.	X
Lijepo slaže rečenice.	
Ima bogat rječnik.	X
Priča izmišljene priče.	X
Prepričava priče koje je čulo.	X
Uspješno savladava pisanje nekih slova.	

Kao što možete da vidite u protokolu ona je jedno veoma pričljivo dijete. Kada kažemo ovo ima bogat rječnik to se podrazumijeva da ona poznaje dosta riječi, iako ne zna baš najbolje šta koja riječ znači. Moramo da naglasimo da je ovo dijete pravilno vaspitavano i tu se vidi njen napredak, na svako njeno pitanja roditelji i vaspitači joj odgovore, a postavlja mnogo pitanja i dosta toga je interesuje. Uvijek je nasmijana i vesela, željna nekih novih znanja.

Dječak koji je posmatran ima 6 god. i ide u vrtić 4 godine. Izuzetno je inteligentan, sa visokim psihofizičkim razvojem. Dječak je izuzetno nestašan, ponekad agresivan i neprestano ometa djecu u igri u radu. U svakom trenutku traži način da privuče pažnju. Veoma je odgovoran i vrijedan, voli da pomaže i učestvuje u životu i radu odraslih. Dječak sa ovakvim osobinama predstavlja izazov za vaspitača.

Tabela 6. Izvod iz protokola posmatranja dječaka B. (6 godina)

Tvrdnje:	
Postavlja brojna pitanja o tome kako rade određene stvari.	X
Uspješno rješava zagonetke.	X
Uživa u igrama brojki.	X
Prepoznaje geometrijske oblike i njihove karakteristike.	X
Voli da igra strateške igre.	X
Sposobno pri povezivanju simbola i elemenata.	X
Interesuje se za apstraktne pojmove.	X
Postiže dobre rezultate na testovima logičkog mišljenja.	X
Uživa da svrstava pojmove, da formira hijerarhijske cjeline.	X

Dječak B. rođen 2. mjeseca ranije, sada ima 5 godina sa godinu i po su otkrili da ima oštećen sluh, čuje samo 15 % na lijevo uvo. Vidno je primjetna nervoza kod njega, jer nije upućen u dešavanja okoline. Voli da provodi dosta vremena vani, ali nerijetko ne može da se sporazumije sa svojim vršnjacima. Okolina ga je prihvatila, te tako ima dosta prijatelja. Ima brata koji je stariji 2 godine, i sa njim provodi najviše vremena, brat ga vodi sa njegovim vršnjacima, sa njima se igra. Živahan je i to mu pomaže da se uklopi u sredinu. Kod dječaka smo uočili velike predispozicije ka tjelesno-kinestetičkim sposobnostima, on je na

posmatranju postigao 8/9 ajtema. To se po njegovom ponašanju može i primijetiti. Spretan je i okretan, dosta vremena provodi na igralištu igrajući se sa drugom djecom.

Tabela 7. Izvod iz protokola posmatranja dječaka B. (5 godina)

Tvrdnje:	
Spretno trči, mijenjajući brzo pravac kretanja.	X
Živahno je i ratoborno.	X
Voli sportske aktivnosti .	X
Spretno obavlja sve fizičke vježbe, bez izbjegavanja nekih.	X
Teško mu je sjediti samo na jednom mjestu .	
Veći dio vremena voli da provodi na otvorenom.	X
Uživa u pokretnim igrama.	X
Spretno je u raznim plesovima.	
Voli ekstremnije igre na otvorenom: skakanje, penjanje, tobogan itd.	X

U svim pokretnim igrama je dobar, vježbe oblikovanja radi bez problema. Nikada ne miruje veoma je živo dijete, i teško provodi vrijeme u kući, najveći dio vremena provodi napolju, igrajući se sa bratom.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Pretjeranim naglašavanjem specifične smetnje, zanemaruje se veliki broj očuvanih potencijala koje dijete sa posebnim potrebama realno posjeduje. Specifična smetnja ne mora da utiče na kompletno funkcionisanje djeteta i pored toga jedna sposobnost uvijek ostaje očuvana. U daljem inkluzivnom programu djeci sa posebnim potrebama omogućeno je da otkriju svoje očuvane potencijale i da na njima grade svoj razvoj. U grupi vršnjaka, tokom organizovanih aktivnosti, dijete, uz pomoć odraslog, spontano otkriva očuvane potencijale, koji predstavljaju najbolju osnovu na kojoj će se dalje graditi znanje, sposobnosti, samopouzdanje, nezavisnost i pozitivan odnos prema sebi i drugima. Pronalaženje onoga u čemu je dijete uspješno stvara uslove ne samo za adekvatan socijalni, već i kognitivni razvoj,

uspješnu profesionalnu orijentaciju i osposobljavanje za samostalan život, u granicama djetetovih mogućnosti.

LITERATURA

1. Igrić, Lj., (2004): *Moje dijete u školi*. Zagreb: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci sa posebnim potrebama.
2. Kamenov, E., Spasojević, P., (2008): *Predškolska pedagogija*. Pedagoški fakultet u Bijeljini
3. Lazor, M., Marković, S., Nikolić, S., (2008): *Priručnik za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju*. Novosadski humanitarni centar (NSHC).
4. Suzić, N., (2005): *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-centar.
5. Suzić, N., (2008): *Uvod u inkluziju*. Banja Luka: XBS.
6. Stubs, S. (2011). *What is Inclusive Education?* Concept Sheet. Enabling Education Network (EENET)
7. Tomić, R., (2007): *Integrativna pedagogija*. Tuzla: OFF-SET.

THE MOST IMPORTANT PEDAGOGICAL AND METHODOLOGICAL STRONHOLD FOR THE INCLUSION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN PRESCHOOL GROUP

Summary: Inclusive education is being developed as a significant movement, today's theory and practice, should enable equal participation of children with disabilities in preschool groups. This type of education in itself implies teaching all children, regardless of their disability, physical or psychological nature. The problem of the research presented in the paper is reflected in the fact that every child has certain potential and that should give a chance to a child with special needs to progress, in accordance with their capabilities. This is a valuable "pedagogical optimism" that emphasized H. Gardner in his theory of multiple skills. Spurred on by this idea, the authors have set a goal of research: to discover the abilities of children with special needs and, accordingly, the possibility of their further progress. Because of the nature, scope, objectives and hypothesis, using descriptive (survey) methods, and techniques of observation, with the help of observations, made by the children's abilities are viewed through the prism of Gardner's theory.

Authors have come confirming the hypothesis - that children with disabilities have certain skills and that these skills further work may lead to a higher level. The research helped to reveal the hidden potential of children, because it is the only to help children to overcome interference and focus on what they do best. The paper emphasizes the danger that, by over-emphasizing specific disturbances, ignores a large number of conserved potential that a child with special needs has realistic.

Keywords: Children with special needs, pedagogical optimism, Gardner's theory of multiple skills, inclusive education.